

MONEDE BIZANTINE DIN COLECȚIA MUZEULUI DE ISTORIE ȘI ARTĂ AL MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

GHEORGHE MĂNUCU—ADAMEȘTEANU

Din bogatul și variatul tezaur numismatic păstrat în depozitul secției de istorie veche și feudală a muzcului nostru, vom prezenta un lot de 12 piese ce constituie majoritatea descoperirilor bizantine¹ intrate de-a lungul vremii în patrimoniul acestei secții².

Cu excepția unei singure achiziții (catalog nr. 6), monedele provin din generoase donații, făcute de unele instituții bucu-reștene sau de diverși particulari. Situația aceasta prezintă însă neajunsul că în multe cazuri nu s-a precizat locul și condițiile de descoperire. De aceea, în prezentarea lor, am optat pentru criteriul cronologic, singurul care poate oferi o anumită cursivitate în prezentarea unor descoperiri ce se eșalonează din secolul al XI-lea pînă în secolul al XIII-lea³.

Vasile II — Constantin VIII
(976—1028)

D.M. Metcalf, *Coinage*... p. 58, cl. A₃ — var 24, post anii 1019/1020

Ph. Grierson, *Basil I*... p. 659, cl. A₂ — var 24, cca 976 (?) — 1035

1. AE ↓ 10,23 g, 28 × 29 mm. Tăiată-bună. Tezaur
MIAMB inv. 84179

D. M. Metcalf, *Coinage*... p. 59, cl. A₃ — var 40a, post 1019/1020

Ph. Grierson, *Basil I*... p. 667, cl. A₂ — var 40a, cca 976(?) — 1035

2. AE ↓ 11,48 g, 30 × 31 mm. Tăiată-uzată puțin. Tezaur
MIAMB inv. 84180

D.M. Metcalf, *Coinage*... p. 58, cl. A₃ — var 24, post 1019/1020

Ph. Grierson, *Basil I*... p. 659, cl. A₂ — var 24, cca 976(?) — 1035

3. AE ↓ 9,83 g, 25 mm. Tăiată-bună
MIAMB inv. 77012

D.M. Metcalf, *Coinage*... p. 58—59, cl. A₃ — var 24a, 39—40, post 1019/1020

Ph. Grierson, *Basil I*... p. 662, 665—667, cl. A₂ — var 24a, 39—40, cca 976(?)—1035

4. AE ↓ 7,43 g, 25 × 28 mm. Tăiată — aversul uzat

MIAMB inv. 77013

Mihail IV (1034—1041)

C. Morrisson, *Catalogue II*, p. 586, 600, cl. C anii 1034—1041

Ph. Grierson, *Basil I*... p. 681, cl. C anii 1042(?) — 1050

5. AE ↓ 5,12 g, 25 mm. Tăiată -uzată
MIAMB inv. 24429

Constantin IX (1042—1055)

C. Morrisson, *Catalogue*... II, p. 586, 601 cl. D anii 1042—1055

Ph. Grierson, *Basil I*... p. 685, cl. D anii 1050—1060

6. AE ↓ 6,81 g, 26 × 28 mm. Tăiată—uzată puțin

MIAMB inv. 41342

Constantin X (1059—1066)

C. Morrisson, *Catalogue*... II, p. 647, Tip 2, anii 1059—1066

Ph. Grierson, *Basil I*... p. 777, cl. 2 anii 1059—1066

7. AE ↓ 6,41 g, 25 × 24 mm. Tăiată—bună.

MIAMB inv. 77011

Alexios I (1081—1118)

C. Morrisson, Catalogue... II, p. 586, 606, cl. K anii 1081—1118

Ph. Grierson, Basil I... p. 702, cl. K anii 1085—1092

8. AE ↓ 4,18 g, 22 × 21 mm. Surfrapat pe clasa J, revers pe revers.

Tăiată—uzată

MIAMB inv. 36250

Hendy, Coinage... p. 86, pl. 7/5—6

Aspron trachy. Constantinopol. Emisiunea 4

9. Bill ↓ 3,94 g, 27 × 30 mm. Aversul uzat

MIAMB inv. 86269

Mannuel I (1113—1180)

Hendy, Coinage... p. 121, pl. 17/19—20 1/2 Tetarteron. Thessalonica. Tip B, surfrat peste tip A, avers pe revers.

10. AE ↓ 2,96 g, 17 × 18 mm

MIAMB inv. 31825

Alexios III (1195—1203)

Hendy, Coinage... p. 151, pl. 22/8—12, 23/1—7

Aspron trachy. Constantinopol. Varianta I

11. Bill ↓ 3,24 g, 27 × 24 mm. Rv-dublă frapă. Aurită—perforată.

MIAMB inv. 41930

Imitație latină

Hendy, Coinage... p. 198, pl. 29/1—3

Modul mic. Constantinopol—tip A

12. Bill ↓ 1,83 g, 24 × 17 mm. Tăiată

MIAMB inv. 35247

Primele două exemplare reprezintă o donație făcută în anul 1964 de către Luca Vasile. Din precizările făcute de descoperitor, reiese că au fost găsite la arat, pe malul piriului Islam, între localitățile Horia și Florești, din județul Tulcea. Dintr-un număr inițial de 15 piese, toate asemănătoare, avem doar aceste două monede, situație ce nu este de natură să ne permită nici un fel de aprecieri despre componența tezaurului, sau asupra momentului când a fost ascuns. Faptul că cele două monede sînt din clasa A₃ ne oferă un terminus post quem: îngroparea tezaurului s-a făcut în secolul al XI-lea, după anul 1010, când au fost emise cele două monede. Greutatea

mare a acestor piese face ca ele să fie scoase cu precădere din circulație și să le găsim chiar și în tezaure ce au fost ascunse spre sfîrșitul secolului al XI-lea; semnificative în acest sens sînt tezaurele de la Plopeni (jud. Constanța)⁴, Nufăru (jud. Tulcea)⁵ sau micul tezaur de la Pașcani (jud. Iași)⁶.

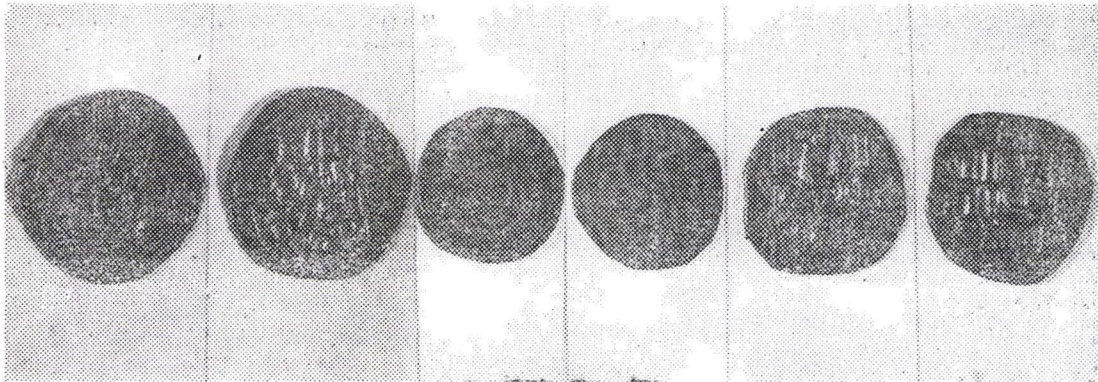
Pentru această perioadă (secolul XI) mai putem semnala pe teritoriul comunei Horia încă o monedă bizantină, ce se află în colecția profesorului Mihalcea, din aceeași localitate⁷.

Următoarele două piese din catalog (nr. 3—4) provin dintr-o donație făcută în anul 1962 de către Biblioteca Centrală Universitară, fără să se menționeze locul descoperirii. Ele reprezintă piese frecvent întîlnite în Dobrogea⁸, dar, sporadic apar și în alte regiuni din țara noastră — Oltenia, Moldova, Muntenia⁹, astfel că este hazardantă vreo încercare de localizare a zonei de unde provin.

În aceeași situație se află și următoarele patru monede: 5 — donație Shapira Mihail, din anul 1949; 6 — cumpărată de la Calpachioi Oranes, în anul 1957; 7 — din aceeași donație de la Biblioteca Centrală Universitară; 8 — donație de la Muzeul Național de Artă al României; doar despre piesa de la numărul 8 s-ar putea presupune că provine din Dobrogea, deoarece în restul țării emisiunile anonime ale împăratului Alexios I reprezintă apariții accidentale¹⁰.

În continuare, ne vom opri la o piesă donată de Timofte Anton, în anul 1964, ce a fost găsită cu ocazia unor lucrări făcute la via de pe dealul „Iarbă dulce”, sat Parcheș, județul Tulcea¹¹. Moneda constituie o apariție izolată în contextul arheologic al zonei, dar se înscrie în coordonatele firești ale circulației monetare din Dobrogea, de la începutul veacului al XII-lea¹².

O altă donație din anul 1951 (catalog nr. 10) se impune atenției din alte considerente: tetarteronul constituie un nominal întîlnit foarte rar în masa monetară aflată în circulație pe la jumătatea secolului al XII-lea. Tetarteronul reprezintă o monedă de cupru, divizionară, a sistemului monetar creat de împăratul Alexios I pe la anul 1092. Sistemul con-

Monede: 2 (a și b), 3 (a și b), 6 (a și b)

ține mai multe nominaluri bătute din patru metale: hyperperul de aur, trachee de electron, care este o treime de hyperper, trachee de billon, inițial a 48-a parte din hyperper, tetarteron de cupru, cu valoare necunoscută, însă mult mai mică și jumătate de tetarteron. În mod surprinzător, din cele 30 de emisiuni diferite de tetartera, circa jumătate sînt din billon și au fost atribuite de Hendy unor ateliere ce au funcționat la Constantinopol, Thesalonica și Grecia centrală.

Principala sursă de informații pentru Grecia o constituie săpăturile arheologice întreprinse la Atena și Corint¹³. Aceste monede sînt foarte frecvente în sudul Greciei, dar nu lipsesc nici în Balcani¹⁴. Marea majoritate a descoperirilor de la noi din țară provin din Dobrogea și reprezintă cca 6—7% din totalul masei monetare aflate în circulație în secolul al XII-lea¹⁵. Ca o excepție s-a conturat situația de la Nufăru, unde, pentru perioada lui Alexios I, numărul de stamena este aproape la paritate cu tetartera și aceasta a necesitat avansarea unor ipoteze. Pe de o parte, s-a considerat că tetarteronul a făcut trecerea de la follis

la stamenon și, totodată, a supliniit lipsa primelor emisiuni de după reformă¹⁶. Aceasta ridică încă un alt semn de întrebare în legătură cu pătrunderea preferențială a tetarterei față de primele două emisiuni de stamena. Pe ansamblul teritoriului dintre Dunăre și Mare se observă că majoritatea descoperirilor reprezintă emisiuni de la Alexios I—23, dintr-un total de 33 de exemplare. Ceilalți împărați sînt prezenți cu un număr insignifiant de piese: Ioan II (1118—1143) — 1 ex.; Manuel I (1143—1190) — 6 ex.; Andronic I (1180—1185) — 1 ex.; Alexios III (1195—1203) — 2 ex¹⁷.

În sfîrșit (nr. 11 și 12 — tot dintr-o donație de la Muzeul Național de Artă al României), două monede ce au circulat într-o perioadă (sfîrșitul secolului al XII-lea și prima jumătate a celui următor) în care circulația monetară prezintă mari semne de întrebare. Pe de o parte, numărul monedelor publicate este relativ mic¹⁸, iar pe de altă parte, în discuția despre „imitațiile latine și imitațiile bulgare” specialiștii n-au ajuns încă la un consens în ceea ce privește emitentul și încadrarea lor¹⁹.

NOTE

¹ O donație de șase monede bizantine din Oltenia va forma obiectul unui alt articol. Un număr mult mai mare de monede bizantine se află în colecția numismatică a Muzeului „Maria și dr. George Severeanu”.

² Exemplarele ne-au fost cedate spre publicare de colega Maria Grigoruță, căreia îi mulțumim și pe această cale.

³ Pentru identificarea monedelor din secolul al XI-lea am folosit lucrările lui Cecille Morrisson, *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliotheque Nationale*, Paris, 1970 și Philip Grierson, *Catalogue of the Byzantine Coins*, în „The Dumbarton

ton Oaks Collection", vol. III, *Leo III to Nicephorus III*, part 2, *Basil I to Nicephorus III*, Washington, 1973. Volumul numismatului american l-am utilizat numai pentru inscrierile tipologice, fără a ne însuși și noile încadrări cronologice propuse. Asupra unor probleme ridicate de noile repere cronologice ne vom opri într-o lucrare mai amplă referitoare la circulația monedei bizantine în Dobrogea în secolele X-XI.

Pentru folles din grupa A am preluat împărțirea propusă de D. M. Metcalf (*Coinage in South Eastern Europe 820-1396*, ed. II, London, 1979) în A₁-A₂-A₃, care operează cu repere cronologice noi, ce erau imperios necesare pentru o diferențiere firească a numeroaselor piese ce alcătuiesc clasa A. Și, în sfârșit, pentru descoperirile din secolele XII - XIII am apelat la cunoscuta lucrare a lui M. F. Hendy, *Coinage and Money in Bizantine Empire, 1081-1261*, Dumbarton Oaks, 1969.

⁴ Irinia Dimian, *Cîteva descoperiri monetare bizantine pe teritoriul R.P.R.*, în „Studii și cercetări de numismatică” I, 1957, p. 201, un tezaur de 88 de monede descoperite în anul 1934 cl. A - 44 ex., cl. B - 24 ex., cl. C - 15 ex. și cl. G - 5 ex.

⁵ Al. Popcea și V. H. Bauman, *Monede bizantine ancime și skifute în colecția muzeului din Tulcea*, în „Peuce”, VI, 1977, p. 223; din cele 11 piese care au alcătuit inițial acest tezaur s-au putut recupera doar 6: cl. A - 1 ex., Cl. F - 2 ex.; Constantin X - 1 ex.; cl. G - 1 ex.; cl. K - 1 ex.; despre un alt presupus tezaur descoperit în această localitate, în anii 1963-1964, vezi Gh. Mănușcu Adameșteanu, *Circulația monetară la Nufăru în secolele X - XIV*, în „Peuce”, X, 1991, p. 511-512

⁶ „Coin Hoards”, VIII, 1985, p. 237 - 4 ex. cl. A, B, C și G.

⁷ Am putut examina această monedă, în anul 1978, cu prilejul unei perieghize făcută împreună cu colegul Ernest Oberlander Târnoveanu. Ea a fost descoperită într-o zonă aflată între barajul de acumulare și pantă, de la muchea lui Găzaru.

⁸ Gh. Mănușcu Adameșteanu, *loc. cit.*

⁹ C. Preda, *Circulația monedelor bizantine în regiunea carpato-dunăreană*, în „SCIV”, 23, 1972, 3, passim

¹⁰ O monedă cl. K - provine de pe teritoriul localității Orlea și se află în colecția Institutului de Arheologie din București, inv. 476/5 cf. B. Mitrea, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines sur le territoire de la République Populaire Roumaine*, în „Dacia”, N-S, VII, 1963, p. 599. Precizarea clasei a fost posibilă prin amabilitatea d-lui Gh. Poenaru Bordea, care ne-a facilitat accesul la această piesă. Un exemplar similar se găsește și la Muzeul Regiunii Porților de Fier - informație: Ioan Stîngă.

¹¹ Din repertoriul arheologic aflat în manuscris la Institutul de Arheologie din București aflăm că pe acest deal s-au mai descoperit fragmente ceramice din prima epocă a fierului și din perioada romană cf. Comuna Parches punctul 5 - manuscris Polonic-Tocilescu nr. 22/940 vol. IV, caiet II, fila 20.

¹² Ernest Oberlander Târnoveanu, *Unele aspecte ale circulației monetare din zona gurilor Dunării în secolul al XII-lea*, în „Cercetări numismatice”, III, Muzeul Național de Istorie, București, 1980, p. 51-72.

¹³ D. M. Metcalf, *The Tetrarteron in the Twelfth century*, în „The Numismatic Circular”, LXXXVI, 1978, 12, p. 574.

¹⁴ M. F. Hendy, *op. cit.*, p. 311.

¹⁵ E. Oberlander Târnoveanu, *op. cit.*, p. 56 în procent de 7,24%; E. Oberlander Târnoveanu și Gh. Mănușcu Adameșteanu, *Monede din secolele XII - XIV descoperite la Nufăru (jud. Tulcea)*, în „Peuce”, IX, 1984, p. 265, nota 17 - dosar 6,63% din totalul descoperirilor din nordul Dobrogei.

¹⁶ Ibidem, p. 259.

¹⁷ Gh. Mănușcu Adameșteanu, *op. cit.*

¹⁸ Descoperiri izolate din afara Dobrogei la Dedulești (informație E. Oberlander-Târnoveanu) și Turnu Severin (informație I. Stîngă).

¹⁹ Ernest Oberlander Târnoveanu, *Monede bizantine din secolele XIII - XV descoperite în Dobrogea*, în „Buletinul Societății Numismatice Române” LXXV - LXXVI, 1981-1982, p. 306, nota 29

RÉSUMÉ

L'auteur de l'article présente douze monnaies byzantines du trésor numismatique riche et varié conservé dans la Section d'histoire ancienne et féodale du Musée d'Histoire et d'Art de Bucarest. Ces monnaies sont entrées le long des années dans le patrimoine de cette institution.

Les monnaies en question, datant du XIème jusqu'au XIIIème siècle à l'exception d'une seule

aquisition ont été données au musée par certaines institutions de Bucarest ou bien par divers collectionneurs. Malheureusement, cette situation ne nous permet pas de connaître dans beaucoup de cas le lieu et les conditions de la découverte des monnaies données. Les pièces nr. 1, 2 et 9, découvertes en Dobroudja, sont tout à fait remarquables.